

De Kapel van O.L.Vrouw-ten-Doorn te Heffen.
(lino van Jacqui van Laer)

HEFFEN-NUMMER

't Vaartland

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE HEEMKUNDIGE KRING VAN HET VAARTLAND

Gestratificeerde KRASVRIJE
AANBOUWKEUKENS

2.900 fr. de lopende meter
nu in het bereik van **IEDEREEN**
dank zij de lage prijzen
en toch beste kwaliteit bij

WILLY OLBRECHTS

J. HAMMENECKERSTRAAT 44
KAPELLE-OP-DEN-BOS — TEL. (015) 713 51

Alles wordt op maat gemaakt volgens uw
beschikbare plaats en al onze meubelen
zijn van binnen en buiten met gestratifi-
eerde platen van eerste keus.

Traiteur Guy

gastronomie naar maat
voor elke gelegenheid :
feesten — recepties — diners

Specialiteit van barbeque

voor kleine of grote gezelschappen
steeds dezelfde hoge kwaliteit
dezelfde voorname service
100 % tevredenheid — logische prijs

BESTELLINGEN - INLICHTINGEN - BESTEK

Traiteur Guy

WESTVAARTDIJK 31 KAPELLE-OP-DEN-BOS

Diploma hotelschool

Feestzaal ter beschikking

HISTORISCHE DAG TE HEFFEN

Zondag 7 juli gaan wij met z'n allen naar Heffen, naar dat historische
dorp aan de Zenne. Naar dat zo rustige nest, met zijn zo helse geschiedenis.

Wij komen er samen, vlak voor het gemeentehuis, op **zondag 7 juli**
om 14 uur.

Na de officiële ontvangst van het bestuur van de Heemkundige Kring
van het Vaartland, op het gemeentehuis, is er :

● De openstelling van de **tentoonstelling der Heffense kunstenaars**
Jan HUYS en Jo VAN BEERSEL, door Hendrik VAN DE VEN (die Jan Huys in
de verf zal zetten) en Jos DE KEERSMAECKER (die zijn poëtische zeg zal
krijgen omtrent Jo VAN BEERSEL).

● De **toeristische wandeling door Heffen**, met historische begelei-
ding.

Als eindpunt is er de Kapel van O.L.Vrouw ten Doorn, waar een korte
plechtigheid zal worden gehouden.

Einde van deze historische dag te Heffen : omstreeks 17 u. 30.

Wij verwachten alle Vaartlanders en hopen op een beetje zon !

Karel DE DECKER

't VAARTLAND

Driemaandelijks tijdschrift van de Heemkundige Kring van het Vaartland,
v.z.w.

Jaarabonnement : 150 fr. Over te schrijven op postrekening 000-0927575-61
van de Heemkundige Kring van het Vaartland te Willebroek.

Alle korrespondentie omtrent het blad is te richten aan Karel DE DECKER,
Redaktiesekretaris, Vaartstraat 19, 2660 Willebroek, Tel. : (03) 86 77 07.

Prijs van dit nummer : 50 fr.

HEFFEN, HET ZENNEDORP

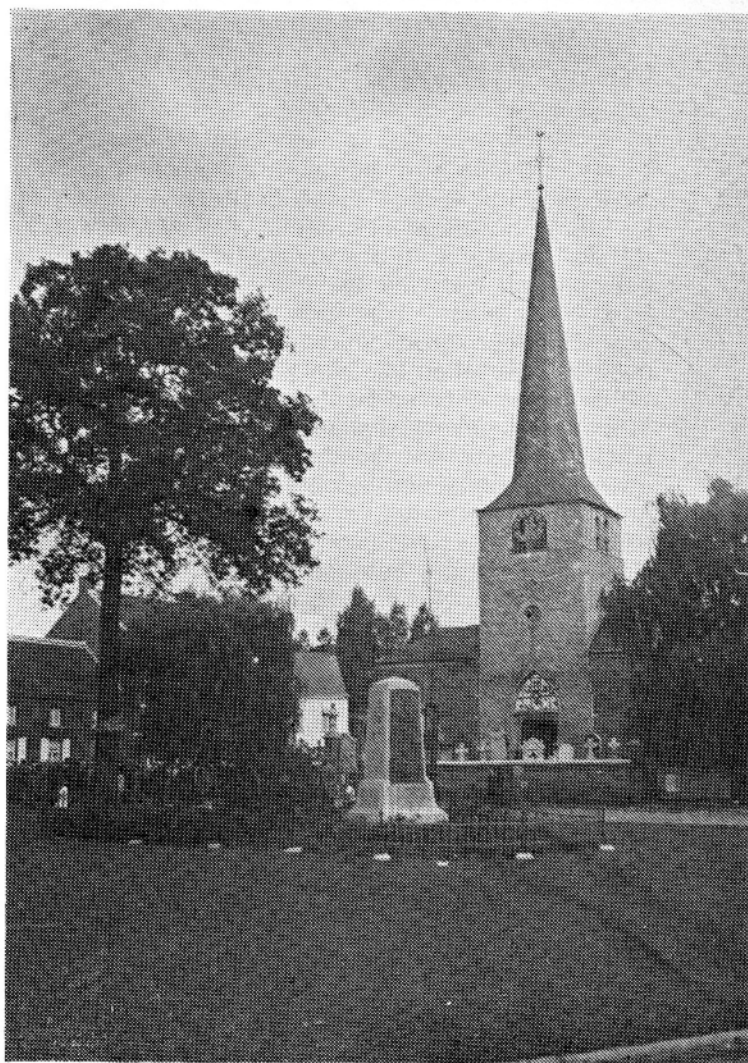
Zoals voor zovele andere dorpen van het Vaartland, werd ook het historisch terrein van de gemeente Heffen, genesteld aan de Zenne, nog niet ontgonnen. Op dit vlak ligt er ook voor de Heemkundige Vereniging een geweldig braakland dat dient beploegd te worden.

Moge er daarom in deze gemeente belangstelling gewekt en de nodige medewerking en steun verleend worden opdat ten spoedigste het beeld van haar historiek verleden zou worden vastgelegd. Het is meer dan tijd ! Ook het recente en hedendaagse sociaal- en cultuurpatroon, het landschapsbeeld wisselt en verandert in versneld tempo. Te veel waardevols verdwijnt of gaat roemloos voor de geschiedenis verloren. De kennis van, en de waardering voor het verleden en de erfenis der voorgelachten heeft zijn belang voor een beter begrip van het heden en verwerft daardoor ook meer bewustheid en concreetie voor het toekomstbeeld. Het is ook maar mogelijk een algemene historische synthese op te maken, als de verschillende plaatsen zullen bewerkt zijn. Er zijn ook zoveel aanrakingspunten onderling ; zoveel verschijningsvormen houden met elkaar verband, zowel op geologisch, bodemstructureel gebied als op het historisch niveau. Noemen we maar, voor wat dit laatste punt betreft, de bezitsstrevingen enerzijds tussen de hertogen van Brabant, de prinsbisschoppen van Luik, de Berthouts, de Burgondische heersers, en anderzijds die der kerkelijke verhoudingen, nl. tussen Luik en Kamerijk. Dit laatste dat de oude Nervische provincie (Brabant en Henegouwen) omvatte, heeft tot de oprichting der nieuwe bisdommen onder Philips II steeds haar prerogatieven hier uitgeoefend. Want alhoewel de bisschoppen van Luik van in 915 te Heffen als onderdeel van het Mechels domein het «dominium fundi» bezaten en het door Notger in 't jaar 1000 gestichte Kapittel van Mechelen er de twee derden van de tienden had verkregen, bleven nochtans de bisschoppen van Kamerijk het als eigengoed als personaat behouden.

Dit is te verklaren door het oorspronkelijk verband met **Zemst** als moederparochie de «**ecclesia Matrix**». Heffen heeft o.a. een bisschopskerk als oorsprong, zegt J. Verbesselt.

Het is in die soms zeer verwarde wereldlijke en geestelijke belangensferen niet steeds gemakkelijk een klaar omljnd beeld te reconstrueren.

Heffen en Blaasveld vormden één geheel, waaruit dit laatste is gelicht bij de verdeling van het patrimonium in 1160 en 1192 door de heren van Grimbergen als voogden te Mechelen

De Sint-Amanduskerk met vrijheidsboom.

en in gans het Luiks domein. Voor die oorspronkelijke eenheid getuigen pertinent de huidige grenzen : de grote inhammen in de Nuffelstraat, de kleine Heide en het Groot Broek dat één geheel uitmaakt. Nog tot in de 15e eeuw volgens de registers van 1474 was Blaasveld een vol leen en stond steeds onder de dubbele jurisdictie van de twee takken der Berthouders. Kerkelijk echter bleef deze parochie afhankelijk van Heffen, gezien dezès pastoor het personaat of begevingrecht bleef behouden tot in 1601, datum waarop het Metropolitane Kapittel van Sint Rombouts te Mechelen, de bevoegdheden werden overgedragen.

Jos DE KEERSMAECKER

HEFFEN,

TERUGBLIK OP ZIJN VROEGSTE GESCHIEDENIS

Het ontstaan van Heffen als bewoningskern moet reeds in vroege tijden gesitueerd worden. De eerst geschreven bronnen dateren slechts uit de Romeinse tijd. Van de vroege Middeleeuwen zelf bezitten we maar schaarse historische gegevens. Wat de prehistorie betreft kunnen alleen grondsporen en bodemvondsten ons iets vertellen uit die verre geschiedenis. «Ons voor-ouders en hebben geen pennen, inkt of pampier gekent, haddense daer van wetenschap gehadt, wy souden vreemde saecken gewaer werden; en nochtans hebben se ons geschriften genoeg naergelaten, kosten wy dieselvige maer lesen», Johan Piccardt, 1660. Sedertdien is de wetenschap heel wat gevorderd. Door de overtalrijke bodemvondsten, reeds een indrukwekkend prehistorisch archief, door de moderne wetenschappelijke opgravingstechnieken en door het stuifmeelanalytisch onderzoek en de carboon-dateringen, werd het mogelijk een getrouw beeld te vormen van de culturele en de ekologische pre-historie, nl. van de mens en zijn natuurlijk milieu, met fauna en flora en levensbedrijvigheid.

Het Mechelse en de Zennevallei waren reeds van overhonds een tamelijk intens bewoonde streek. Reeds van vóór 3 à 4.000 jaar v. Chr. waren onze gewesten als uitlopers der grote Baltische laagvlakte, ondanks de schraalheid van de bodem soms, of de ongestuvige aard van het land met zijn inondaties, moerassen en bossen het eind- of natuurlijke migratiepunt van opeenvolgende populaties en volkeren. We kunnen met zekerheid bepalen dat ook Heffen zeer oude woonkernen heeft gekend reeds van neolithische en gallo-romeinse tijden, zoals trouwens in het omliggende. We noemen Zemst, Rumst, Leest, Elewilt, Hombeek, Muizen, Battel, Mechelen, Blaasveld. Dat bewijzen eveneens de vondsten op Hooiendonk en de restanten van paaldorpen op Nekkerspoel te Mechelen en bij het Broek te Blaasveld, zowel als de vindplaatsen van aardewerk en gereedschap van silex- of vuursteen, en de terra-cotta en sigellata van de gallo-romeinse nederzettingen uit de voormelde omgeving. We mogen met gegrondheid vermoeden dat ook in de Heffense bodem nog meer bewijzen uit de voorhistorie en de Romeinse bezettingsperiode verdoken zitten. Te meer daar de gemeente van in deze tijden een transitiepunt te water en te land geweest is. Hier kruisten

aan de overgang der Zenne de oude banen van Mechelen naar Dendermonde en Bornem en de Zenneweg, de «Hoogh-straat» van Vilvoorde-Eppegem-Hombeek-Leest over Heffen naar Rumst. Heffen was ook het begin of het einde van de Zennevaart.

De Kerkdries aan de Zenneovergang gaat terug tot de vroegste Frankische landname. Hieromheen lag gans het kultuurlandschap in waaier-vorm uitgedeind: links het **koutergebied** met in het midden het **Heffen** of **dorpsveld** en zeer zeker reeds vroegere bebouwingskernen. Rechts lag het **Broekland** met de beemden en polders. Hier vonden de Franken en Friezen (cfr. Vriesendonck), hetgeen ze als landbouwers en vee-kwekers nodig hadden: nl. kultuurgrond, weideplaatsen, vis in de visrijke Zenne, en water. Daarnaast waren er de uitlopers der grote, of de Magna-Heida van Hoksdonk. Deze landen en broeken werden lange tijd gemeenschappelijk bebouwd volgens het Drieslagstelsel. De parcellering der kouters en velden tonen dit nog aan. Het blijkt ook uit de afwezigheid van grote hoven langs de kouters, het Heffenveld en op Hooiendonk. De polderhoeve en het kasteel de Baelen, beide verdwenen, waren ontginningen van veel latere datum, merkt J. Verbesselt op.

Tot hiertoe bleef Heffen steeds zijn patroon van vredige landbouwgemeenschap bewaren, en een oase van paradijselijke rust in deze jachtige tijd.

Een tweede determinerend element voor zijn oude vestiging als woonkern is, zoals reeds vermeld, het transitiepunt op de Zenne met de kruising der oude banen. «Dat resulteerde in een gemengde bevolking, levend van twee activiteiten, enerzijds van landbouw en veeteelt en anderzijds als verkeersventrum. Heffen zelf is ontstaan als een gemeenschapskerk. Tot een vicus-parochie is ze echter niet uitgegroeid, daarvoor was de omvang te klein en gaat het hier meer, zoals te Blaasveld en Heist-op-den-Berg, als een **Marka-gemeenschapstype**». «Deze Marka, aldus J. Verbesselt, had een hoofd waarvan de motte (of burcht) het litteken is. Deze motte laag aan de hoofd baan en de dorpskom, rechtstreeks op de Zenne en de brug uitkijkend en door haar klassieke vorm behorend tot het type van de hoogfeodale burchten uit de 10e en 11e eeuw».

Her en der ontmoeten we nog in de akten en archivalia de namen van de heren «de heffne» of «de heffene». Verschillende hebben nog belangrijke functies bekleed, vooral dan in het Mechelse magistratuur. Zo treffen we o.a. een **Jan van Heffene**, als voogd te Mechelen, vermeld in de Chronyck van Tongeren, jaar 1362, die met een schout Godfried van Hulder en de Amman Jan Gheeraers gebannen werd door de

oproerlingen, bij de opstand veroorzaakt door de crisis in de wolnijverheid. Dit blijkt «Uet de letteren dewelcke waren ghemaect ende ghegheven in 't jaer O.H. als men screef dusentech driehondert twee ende sestich op xxij dagh van Octobris».

Ter gelegenheid van de **Blijde Inkomst van Karel de Stoute te Mechelen** op 3 juli 1467 werd hij komende met zijn gevolg van Dendermonde te **Heffen**, waar het grondgebied van Mechelen eindigde, opgewacht. «Tegen het uer dat hij aankomen moest, zoo zijn de leden van het stedelijk magistraat met vele edelen, dragende ieder een gouden keten aen den hals, allen te peerd zittende, sommigen in zwarte zijde, anderen in 't fluweel gekleed, en met zwarte kousen aen de beenen, naer **Heffen**, uitgereden in wel gerelieke orde en begeleid van gildebrouwers in 't zwart en in volle wapenuitrusting...» (Kronijk v. Gootens). Onder deze edelen was ook **Cornelis van Heffene**.

Het was een hele gebeurtenis met gejuich en officieel getoeter. Inderdaad er waren vijftig trompetters «blasende met sulcken accoord ende lustelycke melody, dat een menschen herte daer inne was verblijdende».

We hebben hier niet de opgave noch de ruimte om een vroege geschiedenis van Heffen te projekteren en vnl. in verband met de soms ingewikkelde structuren en belangen van de feudale en geestelijke heren. Op 't eerste zicht een verward kluwen, een doolhof waarin men zonder degelijke voorlichting in verloren loopt. Het is dan ook de bedoeling slechts enkele flitsen te richten op dit tijdsgebeuren.

Van de vroege welvaart echter getuigde de indrukwekkende Halle-kerk, waarvan de Zennekaart (RAB.K.P. n° 1093) opgemaakt door Bolin ter gelegenheid van het graven der Brusselse schipvaart, ± 1560, ons een afbeelding brengt. J. Verbesselt geeft er een reproductie van. Ze was de enige hallekerk in Brabant en een con-

structie die teruggaat tot de hooggotische periode. De gigantische vierkante toren met plat dak diende voorzeker als richtingstoren voor de scheepvaart op de Zenne, Dijle en Rupel. Alleen het onderstel bleef bewaard. Ook het uitzicht der oude kerk werd zeer spijtig op barbaarse wijze verknoeid. De gothische zijbeuken zijn nog merkbaar en de huidige middenbeuk is een waardig restant van deze voorname kerk en getuigt voor de vroegere welvaart van Heffen. Bij het graven echter der Willebroekse Vaart verloor de Zenne haar belangrijkheid als voornaamste waterweg van Brabant en trok Willebroek de voorspoed naar zich.

Recht tegenover de kerk tussen de Zenne en het huidige gemeentehuis bevond zich de oude burcht. Aan de overkant der Zenne bij de brug, de Vestingstoren met de beruchte ketting. «Apud pontem de Heffene» is een historisch en economisch gegeven. Van ouds was hier een tolrecht gevestigd (A. Wauters, Em. de Brux., II, 454).

Kerkelijk heeft Heffen steeds bindingen met Zemst bewaard, waaruit het is gegroeid. Alleen Heffen bleef gedeeltelijk als zelfstandig persoonnaat een uitzonderlijke plaats bekleden, en werd steeds afzonderlijk getaxeerd. Zo zien wij in de Schepenbrief van Zemst anno 1449 «de partijen van landen, thienden ende andere toebehoorten der Fabrieken van Camerike in Sempsa» nog Heffen begrepen. «item naervolgt binnen der prochien van Heffen, so heeft men (de kerkfabr. van Kamerijk, persona v. Zemst) jaerlicx thien schellinck ende 2 penn. Brabants». En in de 16e eeuw «Item in parochia de Heffene in certis locis habet fabrica Cameracensis pro quibus consuevit, habere 2 petros» (deel ± 1.500 te betalen 2 peters).

Heffen moet men volgens Verbesselt in de 9e eeuw situeren, voortgaande op de belangrijkheid als terminus van de Zennevaart en het oud kultuurgoed met één enkel dorpshof. Trouwens de tienden te Heffen, zeer ingewikkeld, waren

---

DUVEL MOORTGAT VERDUVELD GOED

---

reeds omtrent het jaar 1000 verdeeld, waarvan toen reeds twee derden niet meer aan de parochie toebehoorden. Ook in de bulle van paus Eugenius II v. 1150 lezen we dat het Sint-Romboutskapittel te Heffen de twee derden der tienden bezat.

Alhoewel de bisschoppen van Luik te Heffen als «dominus fundi» dus het heerlijk gezag bezaten sinds 915 en het door hen gestichte Mechels kapittel er de twee derden van de tienden had verkregen, zoals gezegd ± jaar 1000 «ad ipsos spectant duæ gerbæ decimæ de Heffena» en Heffen met zijn kultuurland steeds Mechels en dus Luiks gebied gebleven is; slechts de heidegebieden kwamen bij de verdeling ingevolge de herstructuering der Karolingische domeinen aan de hertog van Brabant, toch bleef Kamerijk het als eigengoed, als personaat behouden. «persona de Heffene, quorum collationes spectant domino Episcopo Cameræensis».

In 1328 rijst er nog een betwisting over, en een definitieve afpaling van de wederzijdse grenzen in het heidegebied tussen Adolf de la Marck, als heer van Mechelen en opvolger der bisschoppen van Luik, domeinheren sinds de jaren 900 en verder Rudolf Pipenpoy, seneschalk en heer van Blaasveld en de hertog van Brabant, Jan III zelf. Deze in goede verstandhouding beslechte twist bracht duidelijk naar voor dat het Mechels domein zich over geheel het grondgebied van Heffen uitstreckte, behalve over de Grote Heide en Blaasveld.

Reeds vroeger in 1289 waren er kweddelen geweest tussen de abdis van Kortenbergh, de pastoor van Leest en de pastoor van Heffen, over de novale tienden, veroorzaakt door het gebrek aan niet vastgestelde grenzen.

Voor het verdere verloop der tienden weten we dat in 1188, Johannes de Scaldebruc met toestemming van zijn leenheren, Wouter, Geraard en Arnoud, heren van Grimbergen, aan hun «Miles et homo noster» tienden schonk aan de abdij van Grimbergen: «in sextam partem decime de Hefne». In de 13e eeuw rond 1235 schenkt Egidius Berthout zijn tiende deel van Heffen aan de abdij van Rosendaal onder Walem, waarvan hij de stichter was. De oudst gekende «Sacerdos Mercenarius» of pastoor is Henricus sacerdos de Hefne, in 1188. (A.G. Cartularium I f. 18 r.).

Na de gift van een tiende door Arnold van Zellaer aan het kapittel van St. Rombout «decimam quam habeo in Hefna» in 1259, bleef het tiendegebied ongewijzigd. Als grote tiendege-nieters bleven: het kapittel van St. Rombouts, de persona en van de bisschop, later de kerkfabriek van Kamerijk, de abdij van Grimbergen en Rosendaal en tenslotte de dienstdoende pastoor, die zoals alle kleine pastoorkens niet erg

enthousiast is over zijn magere competentie. Dat zegt tenslotte nog A. Ceuppens, pastoor op 't einde van het oude regime: «Heffen onder de jurisdictie van Mechelen, heerlijkheid van syn Keyserlycke Majesteit, en A.C. pastoor van Heffen, heeft het derde deel van de thiende van het dorp van Heffen, behoudens in de Kercke en Camerycks thienden die maar kleyn en syn en heeft hij maer het sesde deel; hij heeft daerenboven novale thiende, gelegen op de voormelde parochie op de heyde verhuurt 105 guldens courant; item ses dagwanten novale buiten de heyde op hetzelfde dorp op welke hij alleen de thiende heeft». (A.A. hs.).

Volgens Kan. J. Laenen ontmoet men noch te Hombeek of Leest en ook niet te Heffen, enig spoor van vroeg heerlijk gezag der kerk van Luik. Noch de patroonheilige als St. Amandus, noch de verdeling der tienden geven enig vermoeden dat de Luikse bisschoppen hier in deze dorpen van de vrijheid Mechelen, heerlijke rechten bezaten. Onze genoemde dorpen bestonden reeds vóór de Heerlijkheid Mechelen, en geen één voert er een St. Lambrecht als kerkpatroon. En al bezat de Luikse kerk sommige rechten op bepaalde gedeelten der latere heerlijkheid, zuidwaarts van de uitdeinende stadsomwalling, werd het gezag van de Kerkvoogd over Groot-Mechelen maar eerst voor goed erkend sedert 1308. Dit wanneer op 28 Jan. & 23 Feb. 1307 in het onderling akkoord en constitutie tussen Thiebaut, bisschop van Luik en Gielis Berthout, bepaald wordt dat Nekkerspoel, Nieuwland en de dorpen Hever, Muizen, Hombeek, Leest en **Heffen** hun eigen schepenbank zullen prijsgeven en dat zij voortaan en voor altijd zullen staan onder het gezag en de rechtspraak van de bisschop en van de Luikse kerk. «sunt et erunt in perpetuum sub dominio et jurisdictioni et iudicio Seabinorum ville Mechliniensis...». (J. David, p. 482 Byl. XIII sf. Gachard. Collect. de Documens inédits. I p. 36).

Verschillende opvattingen werden omtrent dit geval vooropgesteld. Sollerius was de mening toegedaan, dat vóór het bewuste akkoord, Heffen en de andere dorpen van ouds deel uitmaakten van de Heerlijkheid van Mechelen. Kan. David weerlegt de zienswijze van hen die beweren dat Mechelen reeds van in de Xe en XIe eeuw zowel geestelijk als wereldlijk onder Luik stond en verwijst naar V. Gestel, I, 24 en Miræus, Ap. Dipl. III, 161. aant. 1).

Tenslotte zeggen we dat Gielis Berthout eieren koos voor zijn geld, en werd de bisschop met een kluitje in 't riet gestuurd. Het was weer een lepe streek van de Grimbergers, die ten slotte toch de meesters bleven en het zou hen daerenboven nog heel wat opbrengen.

Voor het wereldlijke beheer ressorteerde Heffen dus onder de Heerlijkheid of de stad,

district ende Provincie van Mechelen. Het district omvatte de dorpen : Hever, Muizen, Hombeek, Leest en Heffen. Tot het beheer van het district waren 2 meiers of preters aangesteld. Onder die meiers berustte de Kaartboek v/h district. Verder waren in die plaatsen nog bijzondere communemeesters uit de schepenbank der stad gekozen. De dorpen hadden elk 2 gezworenen en een dienaar of officier. De gezworenen werden gekozen bij meerderheid van stemmen door de gemeentenaren v/h dorp in bijzijn van de commissaris uit de magistraat en van de meier. Zij legden de eed af ten overstaan van de communemeesters. (Inv. d. arch. Mal. VIII, 185). Het district had reeds zeer vroeg, zegt J. Van Balberghe, geen afzonderlijke rechtbank. Volgens alle waarschijnlijkheid stond men terecht voor de Schepenen van Mechelen, dit na 1308, zoals we reeds vermeldden.

Vóór die tijd en tot in 1308 vinden we de vermelding van «scepene van Leest», «scepene van Heffene». Te Heffen geven op «Papenvastelavond» (Papenvastenavond op Quinquagesima) de 18 Febr. 1303, de schepenen brieven van overdracht van een erfgoed voor «tseren rechtere van Mechelne en laten» (Gijseleers-Thijs, add. & Corr. I. 61, A.M. doos 1).

In gans de provincie Mechelen werd 't zelfde recht gesproken en dezelfde procedure toegepast. Zij golden zowel voor de stad als voor de vrijheid en het ressort. Het waren de «Costumen-Usancien ende stijl van procederen der Stadt, Vrijheyte ende jurisdictie van Mechelen, gheapprobeert ende gheautoriseert bij de Keyzerlycke Maiesteit, als Heere van Mechelen, in den jaere ons Heeren, M.D. XXXV. Tantwerpen).

Te Mechelen zoals overal elders golden in hoofdzaak de gewoonten als recht. Slechts waar deze te kort schoten ging men het Romeins Recht raadplegen. De Costuyme-boecken hadden als oorsprong de door de Souvereinen aan de gemeenten verleende keuren, die op hun beurt

weer een afspiegeling waren van oer-oud gewoonterecht, mits aanpassing van tijd en omstandigheid en van andere bepaalde vrijheden of restricties.

Er dient een onderscheid gemaakt tussen de «Keuren» en de «Costuyme-boecken», waar deze laatste meer het «Burgerlijk recht» en het strafrecht aangaan. Het gebeurt ook meer dat bepalingen uit het keurboek in de Costuyme-boecken werden opgenomen en omgekeerd. Zo gingen veel beschikkingen van de keure van 13 Dec. 1301 bijna letterlijk over in de Costumen.

Alle dorpen en heerlijkheden die het Land van Mechelen uitmaakten stonden onder de jurisdictie van 't Leenhof. In 1436 wordt het voor de eerste maal vermeld en het hield zijn laatste zitting op 19 april 1794, wanner het werd opgeheven, toen ook alle feodale instellingen naar de kelder gingen.

Jos DE KEERSMAECKER

LITERATUUR

1. Buskens C. - Trophées de Brabant, etc. 's Gravenhage. 1724 in fol. suppl. II.
  2. David Kan. J. - Geschiedenis van de stad en de Heerlijkheid van Mechelen, Leuven, 1854.
  3. De Azevedo - Oudheden der stad ende Provincie van Mechelen, enz. Leuven, 2 j. In 180.
  4. de Saint Genois Jules - Inventaire des chartes de Flandre n° 406 - 416 - 417 - 419. R.A. Gent.
  5. Gootens Rumoldus - Chronyke van Mechelen. Hs. ad annum 1300.
  6. Miræus - Aubertus - Opera Diplomatica et historica - Brussel, 1723 - 1748 - in-fol.
  7. Solleruis, J.B. - Acta Sancti Rumoldi, etc. - Antw. 1718 in-fol.
  8. Laenen, Kan. J. - Geschiedenis van Mechelen tot op 't einde der Middeleeuwen - Mechelen z.j.
  9. Laenen, Kan. J. - Histoire de l'Eglise Méropolitaine du Saint Rombout à Malines - 2 dl.
  10. Van Balberghe J. - De Provincie en het Land van Mechelen, hs. stenc. A.M. 938.2.
  11. Van der Kindere L. - Notice sur les Magistrats Communaux et sur l'organisation de la Marke au moyen âge - BARB - XXVIII en «Choix d'Etudes historiques, Brussel, 1909.
  12. Van Doren P.J. - Inventaire des archives de la ville de Malines, dl II, biz. 89 - 100.
  13. Van Gestel C. - Historia Sacra et profana archiepiscopatus Mechliniensis, dl I, 96-97 - 1725 - in-fol.
  19. Verbesselt Jan - Het Parochiewezen in Brabant tot het einde der 13e eeuw. Dl. X - Tussen Zenne en Rupel.
- A.A. Archief Aartsbisdom.
 RAB. k. A - Chartrier Kortenberg, h. 5886. 67.
 A.G., Cartularium - Grimbergen - I f. 18 r.
 Kaarten :
 — Popp. PC - Atlas cadastral parcellaire des Communes Belges - 1860.
 — Graaf de Ferraris - Handschriftel. kaart der Oostenrijkse Nederl. 1777 - K.B.
 — Stafkaart van 1864 - Heffen.

**DUVEL MOORTGAT
 VERDUVELD GOED**

Voor een mooie ingerichte keuken

VRAAG EENS PRIJS AAN

ILWA-keukens

- alle kombinatiemogelijkheden
- perfecte afwerking
- gratis prijsopgave
- verdelers over gans België

SCHOOLSTRAAT 9

Ruisbroek-Sauvegarde

TEL. (03) 86 60 25

HOOIENDONK

TEN NEDERZETTING UIT DE LA-TENE-TIJD OF IJZERTIJDPERK

In de loop van het jaar 1963, bij de afgraving van een onderhalf meter hoge berm voor zavelwinning te Heffen, op Hooiendonk, stootte men op een belangrijke nederzetting uit de «IJzertijd», de periode uit de voorgeschiedenis die de komst van Julius Cæsar in onze gewesten voorafging.

Deze vindplaats had zijn zeer groot belang in het raam gezien van soortgelijke nederzettingen in het samenvloeiingsgebied van Zenne - Dijle - Nethe - Rupel. Gelukkig werden hier bevoegde diensten ter plaatse geroepen, o.a. het Seminarie voor Archeologie der Universiteit van Gent. Op andere plaatsen, zoals te Blaasveld, ging zoveel van het grootste belang voor de geschiedenis en de wetenschap reddeloos verloren.

Volgens het deskundig verslag bevond die **situs** zich te Heffen, N.W. Mechelen, gehucht Hooiendonk, ter plaatse «de tien Vierde delen». (in de volksmond : «de Vindelen»). Topogr. kaart 1/20.000 - Bl. 23/3 - N.B. 51° - 03' - 30'' ; O.L. 0° - 02' - 48'' ; Kad. Heffen - Sektie A. perc. 35.

De glooiing vormt de scheiding met de drassige weiden aan de Heibeek — deel uitmakend van de watering — een moerassig gebied aan de samenvloeiing van Zenne en Dijle. Deze glooiing vormde vroeger een helling van 4 tot 6 m hoogte boven de zeespiegel. Op dit ogenblik was deze hoogte afgevoerd en vormde een diepe bedding waar boven de resterende zavel een 20 cm dikke laag teelaarde voor landbouwdoeleinden was aangebracht. Deze berm moeten we zien als een zandrug of -plaat, misschien van eolische oorsprong in het bekken der vroe-

gere Rupelzee. De grondsporen zelf der voorhistorische nederzetting werden door de afvoering, spijtig genoeg vernield.

DE IJZERTIJDLAG EN VONDSTEN

Volgens het relaas der opgravingen van Dr. A. van Doorselaer gaven de sleuven van 1,70 tot 1,90 m diep een duidelijk profiel der verschillende afhellende horizontale lagen.

1) Onder de bebouwingslaag van 15 tot 20 cm dikte, bevond zich een recente aangevoerde laag. Het is hierin dat vooral Romeins schervenmateriaal werd gevonden, daterende uit de 2e en 3e eeuw : terra-sigellata-scherven van kook- en voorraadpotten, kruiken of amphoren.

2) Op $\pm$ 1 m diepte lag een afvloeiingslaag boven een oud bodemoppervlak, bruin-grijs met ijzerconcreties doorspikkeld, daterend uit de Romeinse tijd, ...onder een zesde grijs-bruine uitgeloopte laag van 30 cm dikte werden reeds ijzertijd-scherven gevonden. Dieper wordt deze laag donker-grijs om tot een compacte zwarte massa over te gaan. In deze laag werden de meeste scherven gevonden, vermengd met houtskoolresten, dierenbeenderen en silex-fragmenten, stukken van maalstenen en slijpstenen en veel ander archeologisch materiaal. Verder scheidt een zandlaagje zwart verkleurd door insijpeling de schervenlaag van een oranje-bruine kleilaag die boven de oerzandbank is gelegen.

3) Afvallaag

In het profiel van de uitgraving tekende zich een helling af in het oude landschap, rustend op een kleilaag die aan de Z.W.-kant tegen de helling is aangelegd en in N.W.-richting aansluit eveneens aan een kleilaag en de moerassige weiden.

Boven de kleilaag, zegt het verslag, hebben zich zandige lagen gevormd door afvloeiing en verstuiving. Het is op deze helling, boven de kleilaag aan de scheiding met het moeras, dat zich in de ijzertijd een afvallaag heeft gevormd, afkomstig van de nederzetting die hoger op de

---

DUVEL MOORTGAT VERDUVELD GOED

---

glooiing was gelegen. De sporen zelf van de nederzetting zijn, zoals gezegd, verdwenen bij de uitzaveling van deze hoogte.

Deze soort afvalgroeven, zoals ook te Rumst uit dezelfde periode waren gewoonlijk delfputten waar de leem werd gestoken voor het bestrijken der hutwanden. Ze dienden ook om het regenwater op te vangen of voor kleine bezigheden, zoals voor het bewerken van de silex of voor beschutting tegen de wind bij het malen van het graan. Het was een dagelijkse bezigheid der vrouwen, die gehurkt bij de licht uitgeholde maalstenen, uit zandsteen, waarop ze het graan fijn maalden door met beide handen krachtig de wrijfsteen te drukken. Het was een moeizaam werk. Ook het pottenbakken was haar taak.

SCHERVENMATERIAAL

Een gans arsenaal scherven werd gevonden van bruin-grijs tot zwart geglad aarden, en scherven van versierd vaatwerk. In het vaatwerk kwam reeds de kunstzin tot uiting. Deze primitieve lieden wilden niet alleen praktische gebruiksvorwerpen vervaardigen; ze trachtten het ook mooi te maken.

Verder waren er randscherven van grijs tot zwart ruwwandig vaatwerk, beige vaatwerk, kartelranden, potbodems. Veel scherven behoren tot de categorie van de laat-Tène kamversiering... Deze kam-versiering komt overal in de La-Tène nederzettingen voor en veelvuldig in de Brabantse Zennestreek. De scherven uit de ijzertijdlaag zijn te vergelijken met andere La-Tène vondsten o.a. te Rumst (Leva, Vestiges, p. 93-103) en Nekkerspoel en met de Haine-groep en Marne Cultuur.

Het is met de Michelsbergers $\pm$ 2250, Midden Neolithium, die na de Banderamiekers zijn gekomen, dat reeds een merkbare cultuur werd ingevoerd in Brabant en vnl. in de Opper-Zennevallei. Het waren ook de eerste paaldorp-bewoners.

Werden nog gevonden een 22-tal vuursteenfragmenten en zwarte silex-krabbers die bv. gebruikt werden bij het kaarden der huiden, zoals ook de hertshoornkammen dienden voor het hekelen van het vlas. Zoals ook in soortgelijke nederzettingen werden op Hooiendonk, spinschijfjes en fragmenten van weefgewichten gevonden in gebakken aarde, evenals een 40-tal fragmenten in graniet-zandsteen met kwarts, afkomstig van maalstenen, en stukken van slijp, of wetstenen.

Huttenleem: talrijke fragmenten van huttenleem, waarmede de wanden van hout- en vlechtwerk der hutten en graanschuurtjes of spijkers bestreken werden en door verbranding verhard waren. Een 12-tal dezer fragmenten droegen nog de indrukken van de takken van het vlechtwerk. Nog tot vóór enkele tientallen jaren werden de

Kempische hutten en boerendoeningen op dergelijke wijze opgetrokken.

Als resten van dierenbeenderen in de afvoerlaag werden opgedolven:

1. Bos taurus...	Linnæus - rund
2. Sus serofa domesticus	Linnæus - varken
3. Equus caballus	Linnæus - paard
4. Capra hircus of	Linnæus - geit of
Ovis aries	Linnæus - schaap

gegevens volgens A. Gautier, Lab. stratigraf. Paleontologie der Univ. van Gent.

BESLUIT

De opgravingen te Heffen op Hooiendonk uit de La-Tène tijd in de vallei van het mondingsgebied der Zenne en in andere vindplaatsen, verruimen onze kennis omtrent de verspreiding der nederzettingen en het leven tijdens de IJzertijd, de zgn. gemengde zone, volgens A. Mariën, die gaat van West-Brabant naar de Demervallei en langs de Dijle en Rupel tot in het Waasland. Deze zone is een gebied waarin van het vaatwerk telkens kenmerken terug te vinden zijn die men ook in naburige zone's aantreft. Deze gemengde zone is begrensd door de Haine-groep met Marne-cultuurinvloed. Verder de groep der Kempen en de Kustgroep. **Volgens Prof. Dr. A. Verhulst in «Flandria Nostra», I 18, zou het gebied ten N. van Asse tussen Schelde en benedenZenne enerzijds, het gebied bij de samenloop van Zenne - Dijle en Nethe anderzijds, zelfs in de Romeinse tijd zich onderscheiden hebben door de afwezigheid van elke bewoning. We staan verstomd bij dergelijke bewering door een man van gevestigde wetenschap. Bij al hetgeen we vermeldden, breken de materiële bewijzen formeel en flagrant zijn bewering ten gronde af.** Herinneren we aan de officieel vastgestelde bewoningskernen. In gans de Mechelse omgeving: Rumst, Waalhem, Duffel tot Bornem en Temse toe. Nog recent werden ook te Ranst ijzertijd-nederzettingen ontdekt.

De La-Tène tijd (benaming naar de belangrijke vindplaats La-Tène bij Neuenburg en het meer van Neufchâtel (Zwitserland) omvatte het tijdperk dat volgt op het vroege ijzertijdperk, $\pm$ 800, de Hallstatt-periode (n.d. gelijknamige plaats in het Salzkammergut). Twee bijzondere stromingen van het ijzertijdperk gingen uit van het Seine en Marne-gebied en een tweede Zuid-Noordwaarts langs Mechelen naar de Antwerpse Kempen. Het waren Keltische stammen die deze cultuur naar ons brachten. Ze hebben het gebruik en het smeden van ijzer ingevoerd en doen kennen. Het was een ware technische revolutie. De Neolithische mens echter is niet verdwenen. De Robenhausien-lieden (naam ontleend aan het Zwitsers paaldorp Robenhausen), sterk vertegenwoordigd in het Mechelse, is misschien ten dele verdreven of rustig blijven

voortleven onder de nieuwe meesters. Deze Neolithische mensen, zelf vreedzaam van aard, hadden desgevallend tegen de modern bewapende Kelten geen enkel kans tot verweer.

De silex is ook niet abrupt verdwenen. Er bleven gemengde kulturen bestaan in volle Brons- en IJzertijd, die silex als grondstof bleven gebruiken. De Robenhausien-tijd werd gekenmerkt door de verspreiding van de geslepen bijlen, lanspunten, messen en dgl. met herts-hoornheften, een vooruitgang in de steentech-niek.

Dat bewijzen ook de vondsten in het Mechelse en op Hooiendonk. We leren verder de huisdieren kennen, die ze reeds kweekten : schapen, geiten, varkens en koeien en paarden. Ook de hond was reeds een gekend huisdier. De landbouw betekende de eerste rijkdom, en de Keramiek de eerste uiting van kunstgevoel. De Neolithische en de ijzertijdmens kweekten ook reeds vlas en graangewassen : één koorn, één soort spelt, emmer gerst, dwergtarwe, erwtes, bonen, peen, veldsla, pastinaken. Papaver en lijnzaad leverden olie. Verder hadden ze appelaars, perelaars, hazelaar, notelaar, lijsterbes, sleedoorn en zoete kers. Overigens waren het weedzame maar arme landbouwers. De gevonden maalsteen-fragmenten getuigen voor het malen van het graan om hun brood-vladen te bakken op hete stenen. Ook bezaten ze weefgetouwen. Ze kenden het bereiden van kaas. De vrouwen kenden reeds de spreekwoordelijke ijdelheid. De hoogblonde kleur hunner haren verkregen ze met een soort zeep uit geitenvet met beukenas vermengd.

De ijzertijd-mensen waren reeds volleerde boeren. Ze kenden de ploeg met ijzeren kouter, waardoor de hakbouw verviel, de sikkel en de pik, het wiel en de tweewielige kar. Ook het paardetuig met ijzeren gebit. Ze wisten ook reeds hun akkergrond te mergelen. De akkers bestonden uit netvormige akkercomplexen en de lange bedden, dit laatste type meer overwegend in de late ijzertijd. Het is echter ook reeds van in de laat-Neolithische tijd dat men het ontstaan en het uitbreiden der heiden moet situeren. Ze waren het gevolg van de klimaatswijzigingen van het droge sub-boreaal, van landbouwrijpen der landbebouwende bewoners en door het grazen der schapen- en geitenkudden. Ze woonden in het hoge vrije veld nabij de rivieren en bronnen. Hun hutten en stallingen waren van hout en vlechtwerk met leem dichtgestreken. Te Rumst werden de grondvesten van een ronde hut ontdekt. Waar ze zich vestigden in moeras-sige streken of die aan overstromingen blootstonden, richtten ze paalwoningen op zoals te Blaasveld en het zeer belangrijke paaldorp op Nekkerspoel, merkwaardig door zijn omvang en de vondsten die er gedaan werden. Deze paal-

dorpen werden, zoals gezegd, reeds bewoond van in de Neolithische tijd, de IJzertijd, nog ten tijde der Romeinen, tot zelfs in de vroege middeleeuwen.

De ijzertijd-nederzetting op Hooiendonk met de gevonden fragmenten van vaatwerk, bevestigingen dat deze ook nog bewoond was tijdens de Romeinse tijd. Tenslotte moeten we deze Neolithische mensen en nog minder de Keltische stammen als een soort barbaren zonder cultuur voorstellen. Ze hadden reeds een merkbare graad van beschaving verworven met reële kunstzin en praktische vaardigheid, alhoewel met primitieve cultuur. We mogen deze tijden niet bezien met onze vertechneerde en hoogmoedig verdraaide ogen der Westerse XXe eeuw. Integendeel we zijn hen zelfs nog wat verschuldigd.

Jos DE KEERSMAECKER

LITERATUUR

Déchelette J. - I. Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine. II. Archéologie celtique ou proto-historique. III. Sécond âge du fer ou époque de La Tène. Paris - 1914.

Dr. de Laet S.J. - **Dr. W. Glasbergen** - De voorgeschiedenis der Lage Landen - Brussel - 1959.

Leva Ch. - Vestiges de l'âge du fer découverts à Rumst - Federatie v.d. Kringen vr Gesch. & Oudheidk. v. België. XXXVI ; Congres - Gent - 1955 - Jaarb. II. p. 109-124.

de Loé A. - Belgique Ancienne - Catalogue descriptif et raisonné.

I. Les âges de la pierre (1928) - II. Les âges du Métal - Brussel - 1931.

de Loé A. - Découverte des vestiges d'une station palustre dans les travaux de dérivation d.l. Dyle à Malines. Bull. Mus. R. Cinq., 4, 1904-1905, 3-6.

Hasse G. - Une nouvelle station palustre découverte à Anvers, Bull. Soc. Anthr. Brux. 35, 1920 - 219-225.

Hasse G. - Les crânes Néolithiques robenhausiens d'Anvers - Bull. Soc. Anthr. Brux. 28 - 1909 XCIII - CIII.

Dr. Marien, M.E. - Oud België van de eerste landbouwers tot de komst van Cæsar. De Sikkel, Antw. MC MLII.

Uytterhoeven G. - Nieuwe vondsten in het Mechelse. Mechelse Bijdr. 5, 1938 - 136-138 ; 6, 1939 - 189-191 ; 8, 1941 - 95.

Dr. Van Doorselaer A. - Nederzettingssporen uit de La Tène tijd op Hooiendonk te Heffen. Arch. Mechelen - M. 7706 (a).

FLANDRIA NOSTRA I. 1957.

E.S.B. - XLV 79 - 1962 ; XLVI - 1963.

TOERISME - 1940-1941.

VOOR AL UW VERZEKERINGEN

WEND U TOT

A. DE BONDT

BROEKSTRAAT 70
2662 BLAASVELD

HEFFEN

DE KETTING OVER DE ZENNE, EEN POLITIEK EN ECONOMISCH THEMA

Zoals reeds vermeld, was Heffen het eindpunt of het begin van de zennevaart; in die tijden de voornaamste waterweg van Brabant, en dan vooral op Brussel bedoeld. Met de Dijle beheerste Mechelen als sleutelstelling gans het economisch leven in Brabant. In de middeleeuwen en ook later nog gebeurde de goederen- en personenverkeer meestendeels te water. Immers de onooglijke landwegen waren niet eens gekalseid, laat staan hier en daar een stuk oude Romeinse heirweg. Tijdens de zomer waren ze een hoop zand en stof en tijdens de winter modderpoelen. Ze waren derhalve niet geschikt voor zwaar vervoer. De vaart met pleiten of plat-boomde schepen met kleine diepgang had om deze reden zijn grote belangrijkheid.

Er was dan ook aan de brug te Heffen «apud pontem de Heffene» van ouds een tolrecht gevestigd. Tollen en weggelden en barreelrechten waren een plaag van het oude regime. Maar de tijd verandert niet. Immers met al die douanerechten, verkeersbelastingen, en al die onnoemelijke andere taksen en lasten, liggelden, havenrechten, varen we toch ook in een onhebbelijk schuitje.

Het bracht Heffen wel beruchtheid maar zeker geen nadeel. Want waar leven is, wordt er verteer gemaakt. Langs de beide oevers der Zenne was er een aanlegplaats met kaaien. Volgens de kaart van Bolin uit de 16e eeuw bevond zich aan de overgang der brug een grote ronde vestingtoren met gothische ingang. Volgens de Kronijk van Schellens, dl. 9, p. 110, werd «in het begin van meert 1818 afgebroken den toren of bolwerk tot Heffen, waar de vermaarde ketting heeft ingehangen om de Brusselsaars te beletten van Haver, Zout en Visch door te voeren zonder eerst naer de werven te Mechelen dit goet te laten klaeren. De inwoonders van 't selve Heffen hebben dit van de stad gekocht». Het is inderdaad hier dat de beruchte ketting «Ceste Chayne de fer de Heffene» over de Zenne gespannen werd en die eeuwenlang zo'n knarsend geluid zou geven. Samen met de strijd om de stapelrechten zou ze de oorzaak zijn van scherpe twisten, oorlog en bloedvergieten tussen Mechelen en Antwerpen enerzijds en tussen Mechelen en Brussel anderzijds. En aangezien Heffen behoorde tot de Stadt ende Provincie Mechelen, had deze

stad hier bepaalde rechten, waar ze dan ook gretig gebruik van gemaakt heeft. De ketting en de stapelrechten zijn tevens intrigerende elementen geweest, die afwisselend gebruikt werden in het politieke spel der grote heren. Want ook in de middeleeuwen kon de politiek zeer sluw en onbetrouwbaar en de economische belangenstrijd bikkelhard en ongenadig zijn. Wat men vandaag met de ene hand gaf, nam men soms met de andere 's anderendaags terug. Of wat de vorige heerser toekende werd door zijn opvolger weer ongedaan gemaakt. Ook de opeenvolgende staatkundige wijzigingen waren wel eens de aanleiding tot vele tribulaties. Hier ook heeft de tijd niets veranderd. Mechelen was een Luiker-eiland midden in het Brabants gebied. Het is een voortdurende intrige en machtspeel geweest tussen de Luikse bisschoppen, de hertogen van Brabant, de Burgondische heersers en de graven van Vlaanderen, waarin de pientere Mechelaars meer dan eens hun voordeel wisten uit te halen.

Zoals nog heden gold ook in de middeleeuwen het principe, dat wie de stroom of de rivier beheerste, het verkeer naar goeddenken regelde en eiste ofwel zware tol op de schepen die voorbij vaarden, of in het andere geval, het aanleggen en lossen en het ter markt brengen der koopwaar. Het was het zgn. **Stapelrecht**, zegt Kan. J. Laenen. Het was een geducht wapen in de ook toen heersende economische oorlog. De «**Waterwegstapels**» waren vnl. het **zout**, de **haver** en vooral de **vis**. Het waren zeer voornamelijk handels- en consumptieartikelen. Mechelen had dank zij zijn strategische ligging op de vaartweg langs Dijle en Zenne, die gans het Brabantse hinterland beheerste, deze stapelrechten ten dele van Antwerpen geusurpeerd, te verdedigen. Het was ook voor deze stad haar economisch substratum. Ge vindt nog heden te Mechelen bij de **Hoogbrug**: de **haver- en zoutwerf** en de **vismarkt**, die herinneren aan die tijden. Vis was ten slotte een zeer belangrijk voedingsartikel in de middeleeuwen, vooral dan **haring**, ook schelvis en kabeljauw. Het was van toen reeds de beeststeak van de gewone man en dit tot op het einde der 19e eeuw. En waar vis wordt gezegd, komt er ook zout bij te pas om hem te kunnen bewaren. En het zout diende gehaald in Bretagne of in de Zeeuwse eilanden.

Reeds in 1233 verzoekt Hendrik II van Brabant de Antwerpenaren om vrije doorvaart op de Schelde voor de Mechelse schepen zonder afbreuk te doen aan het Costuymen of keizerlijke privilegiën die ze reeds van ouds zouden bezeten hebben. In 1239 bij het verdrag tussen Hendrik II en Wouter Berthout V, waarbij bepaald werd dat de schepen met vis beladen,

komende van de Beneden-Schelde en voor Mechelen bestemd, te Antwerpen vrije doorvaart zouden hebben zonder tolrechten te betalen, bracht hij de stapelrechten van Antwerpen reeds in het gedrang : al werden Antwerpen wel enige toezeggingen gedaan. Zo o.a. mochten zij te Mechelen de vis verkopen die ze zelf gevangen hadden. Op die manier trachtte men alreeds de ontstane onenigheid een draai te geven.

Interessant is wel op het einde van dit tractaat waar bepaald wordt dat Berthout al zijn bezit, ook zijn allodiaal, aan de hertog overdraagt, en terug ontvangt als **leen**, justitierechten en het recht «deductiones navium, prout supra dictum est». Het vrij voorbijvaren van Antwerpen dat nu een **leenrecht** geworden is. (Fl. Prims, II. De XIIIe eeuw. 2 Bk - De economische orde. p. 61). De hertog deed gelden dat het Antwerps recht slechts sloeg op het hertogdom Brabant, en niet op het vreemde Luikse land dat Mechelen was. Hendrik III (1248-1261) had in 1255 van de bisschop van Luik Hendrik van Gelder, Mechelen in pand gekregen en bevestigde de akkoorden van 1233, om zijn nieuwe onderdanen ter wille te zijn. Hij dreef de voorrechten nog verder door. Het gevolg was dat alle visladingen komende van Antwerpen met bestemming voor de Brabantse steden op de Mechelse markt dienden verkocht of er anders transittol moesten voor voldoen. De steden Leuven, Diest en Brussel waren hierbij vooral betrokken en Antwerpen dat er argeloos was ingelopen voelde zich meer en meer bekaaid. Het zou ten slotte een eeuwenlange twist, gevecht, pandingen en processen tot gevolg hebben. De historie van Op-Sinjoorke tot heden toe is daar niet vreemd aan.

In 1300 werd Jan II, kleinzoon van Hendrik III, op zijn beurt met Mechelen beleend en kwam in onmin met de oproerige Antwerpenaars. Het stapelrecht bood hem de gepaste gelegenheid

om hen zijn wrevel en aan de nieuwe onderdanen zijn welwillendheid te betuigen. In de Keure van 1301 die de Mechelse grondwet tot op het einde der 18e eeuw zou blijven en de voornaamste troostprijs was die hij Mechelen verleende, wel mits 45.000 pond, bepaalt : «dat de Vischmaerct, de Zoutmaerct, de Havermaerct bliven te Machelne, ende alrehande vlot, ongehelet van ons ende van allen heren behoudens oike onsen rechte sonder arghelist» (David, 4452).

Een niet altijd weldoende politieke wind geblazen door de hertogen, de Berthouden, de prins-bisschoppen, de Burgondiërs en de graven van Vlaanderen, waait herhaaldelijk door die vis, zout en haver en vrije vaart en stapelrechtenkwesities. En welke economische belangenstrijd en politiek spel wordt heden nog zo ideaal gevoerd. De intriges zijn inderdaad veelal nog subversiever en verwarder en cynischer dan in de duistere middeleeuwen. De stapelrechten werden beurtelings hersteld en weder geschonden. Zo gebeurde het dat toen Mechelen voor de hertog verloren was en de heerlijkheid terug naar Luik gegaan, de stapelrechten aan Mechelen toegekend hem tenslotte ook niet meer interesseerden en in 1309 de vis- en zoutstapel terug aan Antwerpen toekende om deze weer bij de dood van bisschop Thibaut van Luik in 1312 terug te nemen. Hij geeft ze ditmaal uit als een **onderleen**.

Kort na de Guldensporen breken in Mechelen beroerten uit, en de stad sluit haar poorten. De hertog is in zijn wiek geschoten en sluit Mechelen in. De Antwerpenaars grijpen de kans om Mechelen eens mores te leren. De Mechelaars zenden echter bij nacht kort na Sinxen een vloot uit onder de leiding van Jan de Cobere om zout en vis naar Antwerpen te halen. De Brabantse Jeesten van Jan van Boendale vertellen het :

DUVEL MOORTGAT VERDUVELD GOED

Het monument van de gesneuvelden van 1914 - 18.

Ende trocken ute metter nacht
 bernende met sulpherviere.
 Soe vreeselic ende soe onghetiere
 oft de duvel uter hellen
 hadde gheweest ende sine ghesellen
 rechte neder ter Schelde waert.

De hertog lag echter reeds aan de monding
 van de Rupel en in het wiel van Hingene en
 toen de Antwerpenaars bij vloed ook toegesnel
 kwamen werd het een echte zeeslag die gele-
 verd werd. Tegen de overmacht moesten de
 Mechelaars het begeven.

Die van Antwerpen quamen doe
 Vromelic geronnen toe
 ende ghingen scieten, warpen ende slaen,
 soe dat die van Mechelen moesten gaen
 tonder.

De Antwerpenaars ondervonden dat het niet
 steeds de moeite loont met grote heren kersen
 eten. Het slot was dat Mechelen en de hertog
 gauw verzoend geraakten, en de stapelrechten
 bleven te Mechelen.

Tot 1333 zou Mechelen Luiks gebied blijven
 wanneer Lodewijk van Nevers, heer van Meche-
 len werd en de stad aan Vlaanderen kwam. Bij
 zijn dood volgde zijn zoon Lodewijk Van Male
 (1356-1384) hem op. Met de nederlaag van
 Wencelijn van Brabant te Scheut verviel gans
 het hertogdom in de macht der graven van
 Vlaanderen. Lodewijk van Male is de Meche-
 laars steeds goed gezind gebleven en erkente-
 lijk om hun hulp in zijn strijd tegen Brabant.
 Hij bevestigde al haar oude privilegiën en rech-
 ten, inbegrepen dat zij daarbij vrij mochten ko-
 pen en verkopen doorheen gans Vlaanderen.
 Ook de stapelrechten en de vrije vaart «onse
 voorscreve stad van Mechelen ghegheven heb-
 ben vri te vaerne ende te keerne biden watren
 up den stroom van Antwerpen sonder upslagh
 also boven verclaert staet».

Zo belanden we in het Burgondische tijdvak.

DE KETTING

Het is niet eenvoudig in een paar bladzijden
 dit kapitaal hoofdstuk in onze gewestelijke ge-
 geschiedenis samen te vatten en kunnen dan ook
 maar een beknot relaas bezorgen. We hebben
 getracht een begrip bij te brengen wat in wezen
 de stapelrechten betekenden en hun levensbe-
 lang voor de betrokken steden. Hier rijst de
 vraag dan toch : «Hoe komt de ketting van
 Heffen hierbij te pas?».

We spraken er reeds terloops van en over
 het feit dat Heffen ook Mechels gebied was en
 het recht van deze stad op de Zennevaart, wat
 inhield dat in principe de waren langs de rivier
 vervoerd voer haar bestemd waren of de **tol**
 diende betaald indien deze waren te Mechelen
 niet werden opgeslagen. De Mechelaars waren
 wel pientere mannen en paktten de koe met de
 hoorns aan. Daarom werden te Heffen verster-
 kingswerken aangelegd en de ketting over de
 Zenne gespannen, om de onwillige schippers
 en bootslieden die tussen Antwerpen en Brus-
 sel vaarden tegen te houden. Echter tegenover
 de Brabanders eiste Mechelen wat ze voor
 Antwerpen van de hand wees. De Mechelaars,
 zegt Vaast Steurs, maakten er echter geen on-
 nodig misbruik van. Het was slechts in geval
 van troebelen en onenigheid tussen Mechelen
 en de Brabantse steden dat de ketting haar werk
 deed. Antwerpen echter zag dit alles met lede
 ogen aan. Haar eigen nering en zouthandel kwa-
 men in verval tot ze zich in 1439 bij de hertog
 van Burgondië bekloeg, dat blijkt uit een ver-
 toeschrift op het archief te Dyon.

De kweddelen hielden niet op tot het zelfs op de duur op piraterij uitdraaide. Want te Boom had Antwerpen, pas bevrijd van het Vlaamse juk, met instemming van hertog Antoon van Brabant, een blokhuis opgericht ;

een blokhuis heeft op doen slaan,
ten Boome bij Rumpst op die rivière.

dat sterk genoeg was om de Rupel te beheersen en om van daaruit de naar Mechelen varende schepen te kapen en uit te schudden. Van de andere kant lagen er van Mechelse zijde de 14 maart 1412 voor Saaftinge en Kallo, zeven schepen met 200 gewapende Mechelaars om de graanschepen te begeleiden en ze veilig naar de stad te brengen. Ook te Battel op het Zennegat, te Wintam, te Rupelmonde en elders werden Mechelse schutters op de loer gezet om de aankomst van eetwaren te verzekeren. De twisten en geweldenarijen stegen ten top. Bemiddelingspogingen door de steden van Brabant en van Vlaanderen gedaan om aan deze ergerlijke twisten en beroerten tussen Antwerpen en Mechelen te verhelpen, leverden niets op. Ze bleven beiden even stijfhoofdig als de twee blokken op het sloot-bruggetje.

Bij brief van januari 1413 geeft Jan zonder Vrees, hertog van Burgondië en graaf van Vlaanderen en heer van Mechelen, de toelating, terug de ketting te Heffen over de Zenne te spannen, telkens die van Mechelen het zouden van pas achten om er de schepen die van Antwerpen op Brussel vaarden op te houden. In het vertoog aan de hertog hadden ze doen gelden, dat ze «au pont de Heffene, séant sur la rivière de Senne, souloit en temps passé avoir une chaine au travers de la rivière». Ze voegden er bij dat ze was verwijderd geworden, en dat er geen andere in de plaats was gekomen. Hier rijst wel een historisch twistpunt of de ketting er reeds vroeger was of niet. Jozef van Balberghe merkt hierbij op, 'n nietwigheid van die aard inbrengen was lastig. En herinneren wat vroeger onwrikbaar vaststond, zouden de Mechelaars ook zonder oorlof aangedurfd hebben. Het blijft derhalve betwistbaar of de ketting ouder zou zijn dan van 1413. Was ze er vroeger geweest, dan zou ze toch meer dan vijftig jaar buiten gebruik geweest zijn. Alleen volgens de kronijkschrijver Hendrik van de Coelput zou ze in 1303 vervaardigd zijn uit de restingenwapens en ijzerwerk die de Brusselaars hadden achtergelaten na hun vlucht voor de Mechelaars, tijdens een gevecht in dit jaar, en deze werd gespannen «totten Dorpe van Heffen, alwaer de schepen van Brussel moesten passeren».

Het blijft tenslotte een omstreden geval. Van dit ogenblik echter zou de ketting een beroerde geschiedenis meemaken, tot zelfs Keizer Karel V er mee verveeld zat en Keizer Jozef II in 1785 er ten slotte een eind aan maakte.

Het gerammel met de ketting wordt maar eerst ernstig in 1423. Nu ging het vnl. tegen Brussel, of Brussel tegen Mechelen. Om deze ketting weg te krijgen zou ook Brussel honderden jaren twisten en procederen. Ook Mechelen zou benarde tijden doormaken en veel geld aan processen kwijt geraken. Het was een wederzijds ophouden van schepen, inhechtenisneming van personen en inbeslagname van goederen.

Eindelijk stemde Mechelen toe het geschil met Brussel aan een scheidsgerecht te onderwerpen, aangeduid door de hertog van Burgondië en graaf van Vlaanderen en de vier leden van 't graafschap, anderzijds door de hertog van Brabant en de steden Antwerpen, Leuven, Tienen en 's Hertogenbos. Antwerpen en Mechelen verbonden zich op borgtocht van 28.000 kronen tegen de uitspraak niet in verzet te komen.

Volgens Dr. Vaast Steurs werd de Antwerpse aanklacht als volgt geformuleerd : «Voor enkele jaren hebben die van Mechelen zich voorgenomen de Zenne met een ketting te versperren en, met behulp hoofden, die zij te Heffen op de Zenne hebben aangelegd te beletten dat de schepen de rivier zouden op- en afvaren, zoals dat ten allen tijde geschiedde op grond van het geschreven recht. Trouwens, de stroom heeft steeds toebehoord aan de hertog van Brabant, die er de heerschappij van bezat. Die van Mechelen hebben nu eenmaal te Hombeek de brug over de Zenne zo laag doen maken, dat de schepen onmogelijk daaronder door kunnen als het water redelijk hoog staat, wat voorheen nimmer het geval placht te zijn. Die van Mechelen ontnemen aan die van Brussel alle gebruik van zout, haver en alle andere waren die voor Brussel bestemd zijn en ze doen die naar Mechelen over brengen om ze aldaar op te slaan, te verbodemen en drie dagen te laten liggen, wat in rechte niet kan verrechtvaardigd worden. In tegenstelling met het voorlopig verdrag met Brussel, heeft de stad Mechelen de ketting van Heffen gespannen en alzo belet dat twee schepen naar Brussel op vaarden en die verplichtten rechtsonkeer te maken tot het Zennegat en langs de Dele hun vracht naar Mechelen te voeren, waar ze opgestapeld zijn geworden».

Op deze aanklacht replikeerde Mechelen als volgt :

«In tijden van rust en vrede hebben de Mechelaars de op- en neervart van alle vrachtschepen die langs Mechels grondgebied langs de Zenne moesten doorvaren, immer overwaakt op grond van de rechten en privilegiën der stad. Van ouds was het hun inderdaad geoorloofd waar het tot behoud van hunne rechten nodig bleek, te **Heffen** de ketting te spannen. Het is niet waar dat de brug te Hombeek ooit lager was dan nu ten dage is. De aloude stapelrechten van Mechelen zijn ten andere onaanvechtbaar. Zout,

haver, vis en allerhande vlot worden te Mechelen opgeslagen ingevolge de stedelijke privilegiën die niet van aard zijn betwist te kunnen worden».

Die repliek, vervolgt V. Steurs moest als vanzelfsprekend aanleiding geven tot een Brusselsche dupliek : «wie kan betwisten dat het gebruik der Zenne openbaar is, mits het betalen van de tol aan wie die toekomt ? Niemand heeft het recht de rivier te versperren, want het staat vast dat de heerlijkheid er van enkel de hertog van Brabant toebehoort». enz.

«Waarom nog verder discussiëren» was het antwoord der Mechelaars, «wij houden het natuurlijk met de hertog van Burgondië, onze heer, en gij lieden moet het toch met de hertog van Brabant houden. Brussel wil de heerlijke rechten van onze geduchte hertog onderbreken en verijdelen ; dat kunnen wij toch niet goedkeuren en aanvaarden ! Die twist moet ten slotte beslecht worden tussen Burgondië en Brabant, niet door ons !».

Van een oplossing der geschillen kwam niets in huis. Alleen besloot men tot een voorlopig bestand in 1427. Maar reeds op 2 oktober 1432 deden de Mechelaars terug de ketting spannen. Hierop volgden scherpe economische sancties door Antwerpen en Brussel ontketend. Een bloedige oorlog zou er het gevolg van zijn.

De boycot tegen Mechelen werd in alle hevigheid ingezet met een ordonnerend schrijven van Brussel aan al de meiers van de Ammanie, de schouten en steden van gans het hertogdom, tot Keulen, Namen, Valenciën, Atrecht, Kamerijk en St. Quintijn toe «dat van nu voortaan niemand binnen de stad Mechelen of hare vrijheid trekke noch ga, noch ook iemand zende, noch er iets toevoere te water of te land, heimelijk of openbaar, noch ook aan de poortjes of ingezetenen van Mechelen of van haar vrijheid verkope of levere, dit op verbeurte der goederen of de waarde er van en een boete van 20 gulden peters en te meer arbitraire correctie».

De uitvoering hiervan zou de totale ondergang en hongerdood betekend hebben voor Mechelen. Op 9 oktober 1432 richt zij aan de onderscheiden Brabantse steden een schrijven : «U weet iets af van het geschil en twist tussen ons en de steden Antwerpen en Brussel opgezezen terwille van de stapels van zout, haver en vis en op het feit der **ketting van Heffen** over de Zenne. Die stapels werden ons geschonken en bevestigd door opene brieven van de keizer, de hertog van Brabant, enz.».

De twisten werden gevaarlijk. In Mechelen werd het leven benauwd. Remmerus Valerius in zijn «Mechelsche Chronyck» schrijft : «wart die- ren tijt van graenen, soo verboden die Brabanders dat men geen koren wyt Brabant voeren en souden, principael tot spyt van die van Meche-

len. Doen quaemen die van Mechelen heymelyck up die Dorpen koopen. Dit vernamen die van Brabant, soo haelden sy de meyers en Preters om het kooren af te nemen».

Volgens Van den Coelput verkocht men te Mechelen de vsertele rogge vj Peeters, valet vyff guld, 8 stuyvers, ende in Brabant om dry peeters, valet 2 guldens - xiiij stuyvers».

De Mechelaars sloegen toe in 1433 in 't noorden zowel als in 't zuiden. Eerst vielen ze noordwaarts uit. Zij «maeckten eenige schepen met volck om die van Antwerpen gaen te vinden». Van den Coelput vervolgt in zijn kleurrijke taal «die van Mechelen hebben opgegruyt, sekere Bargiën met volck van wapenen wel versien, van geschutte ende hebben die van Antwerpen seer dapperlycker aengevallen». Tot een geregelde veldslag durfden de Antwerpenaars het niet laten komen, en gingen «schandelyck loopen, sy wierpen allen hun harnas ende wapens af om beter te konnen loopen». Na deze overwinning keerden de Mechelaars daachs daer naer» hun geschut tegen de Brusselaars, die ze in hun hol te Ruisbroek gingen opzoeken. De Brusselaars betoonden al even weinig moed.

Voert gevielt op Sinter Berbelen dagh
Dat ons reyse te Ruysbroeck lach
Daer mocht men wonder mercken.
Die Brusseleers hadden daer soudeniens.
Die liepen op de kercken.

De Mechelaars sloegen so dapper in den hoop niemand spaerende», dat de vijanden op het kerkhof niet stand konden houden en zich in de kerk moesten verschansen :

Doe liepen de Mecheleers ende ronnen
Dat sy eerlanck het kerckhof wonnen.
En riepen luyde al sonder merren :
«Hier vier, hier Stroy !
Dat Bollewerck moet berren !».

De Brusseleers klommen in de toren, haakten de klepels uit de klokken en ploften ze neer op de opdringende Mechelaars, waarvan er enigen werden «dood geworpen ende ock eenige gequetst».

Einde 1432 werd het zogeheten **Groot-steden-proces** ingezet. Omdat het echter noodzakelijk was in alle rust het onderzoek en beraad te laten gebeuren, dienden ook de boycot-maatregelen tegen Mechelen afgeschaft en de ketting te Heffen ontspannen te worden. Wat inderdaad gebeurde. Nu kon de scheidsrechterlijke procedure in een rustige atmosfeer aangevangen worden.

Het geding, helaas ! bleef ook ditmaal weer ellendig aansleuren. Eindeloze deliberaties, eeuwen van spanning, strijd en allerhande moerlemeien, gekibbel en gekijf, hadden de atmosferen ten gronde vergiftigd. Daarbij kwam dan

toch de ingewikkeldheid van het geval en de inertie der scheidsrechterlijke partijen. Het zou ten slotte in 1531 door een ordonnantie van Keizer Karel V beëindigd worden.

In 1438 beval Philips de Goede aan de Mechelaars de ketting te Heffen te ontspannen, zonder dat dit in iets afbreuk zou doen aan hun rechten. Bij de opstand te Mechelen in 1467 ontnam Karel de Stoute haar alle privilegiën en verkregen voorrechten, maar herzag zijn besluit reeds in 1468. Karel de Stoute viel in de slag van Nancy in 1477. Zijn dochter Maria van Burgondië huwde met Maximiliaan van Oostenrijk en deze zou de hulp der Mechelaars in zijn strijd tegen de Franse koning Lodewijk XI indachtig zijn. Het proces bleef echter op de lange baan.

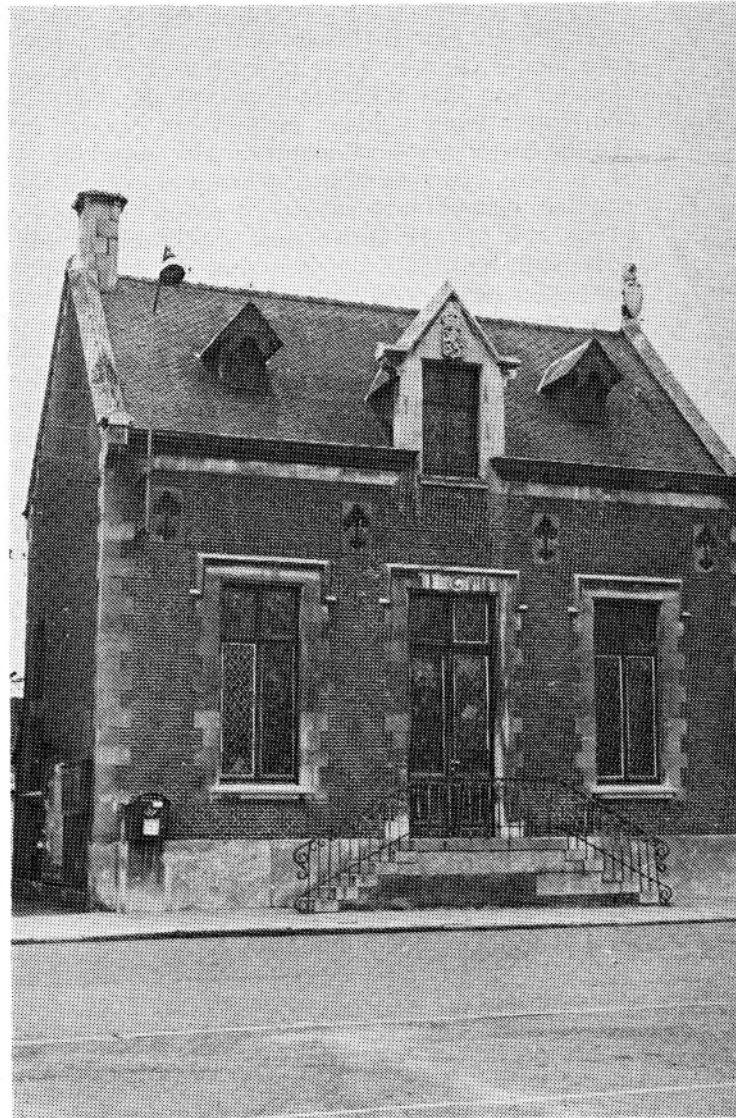
Eindelijk verzochten de opgeroepen Brabantse steden bij uiteindelijk vonnis te verklaren dat Mechelen in zijn onrecht was en zij beriepen zich op «de Blijde Inkomst», en dat hij, de keizer, de **ketting te Heffen** ten eeuwigen dage zou doen afhangen en derhalve de doorvaart op de Zenne op- en afwaarts zonder hinder toe te laten.

De Mechelaars beriepen zich op hun sedert 1301 door hertog Jan II verleende rechten, en bevestigd door Lodewijk van Male en keizer Maximiliaan. Zij ook verzochten de keizer ten slotte om een uiteindelijk vonnis te vellen.

Waar er de vroegere Souvereinen, zegt J. van Balberghe, niet in gelukt waren een oplossing aan de stapelkwesties te geven, of zelfs een afdoend vonnis inzake het Groot-Stedenproces te brengen, kan men begrijpen dat het voor de keizer niet zo gemakkelijk was hier een beslissing te treffen. Hetgeen dan toch gebeurde. Zijn Salomonsoordeel zou alle twisten tussen de betrokken steden voor de toekomst voorkomen. De Brusselse eis werd niet ontvankelijk verklaard. Om des vredeswille echter tussen de betrokken partijen werd aan Brussel toegelaten zout naar hun stad te voeren, zonder eerst deze waar ter markt te moeten brengen, doch mits betaling van de tol te Heffen. In omgekeerde vaart : van Brussel naar de Schelde zouden de schepen vrij mogen doorvaren.

«Item dat zij luyden commende van beneden de riviere in onse voorsz. stadt oft voor de brugge van Heffene om opwaerts te vaeren, zullen die gehouden wesen te doen de voorz. declaracie ende specificacie, aleeer zyluyden voorby den zoutwerf van onse voorsz. stadt oft duer de voorsz. brugge van Heffene zullen mogen passeren».

Elke partij kreeg de helft van het stapelrecht : Mechelen kreeg echter het beste deel en bleef bijna volledig in haar rechten behouden. Hier schreef men 7 juni 1531.

Het geklasseerde gemeentehuis.

SLOTBESCHOUWINGEN

Brussel bleef ten dele in de verdrukking zuchten. Daarom zochten ze naar andere wegen om hun handel met Antwerpen, Holland en de Zeeuwse eilanden voort te zetten, zonder afhankelijk te blijven van Mechelen. Daarbij was de vaart op de Zenne moeilijk en tijdrovend en beantwoordde zodoende niet meer aan een economie in volle opgang. Zo ontstond het plan tot het graven der **Willebroekse** of de **Brusselse schipvaart** in 1550. Mechelen ging te keer als de duivel in een wijwatervat, maar uiteindelijk kon dat allemaal niet baten. Het bracht de Mechelse handel een kwade slag toe.

Ook de andere Brabantse steden, bijzonder Leuven, Aarschot en Diest hadden al die eeuwen onder de Mechelse stapelrechten geleden. Ook zij streefden om uit die economische overheer-

sing te ontkomen. Minder invloedrijk zou het slechts gelukken in de 2e helft der 18e eeuw, om hunne vaart er door te krijgen. Het was bij besluit van Maria Theresia in 1753 dat aan hun verlangen werd voldaan en met het graven der **Leuvense vaart** kon aangevangen worden. Al liep deze vaart over het grondgebied van Mechelen, waarvoor ze rechten dienden te betalen. Toch zou het de Leuvenaars gelukken na veel gehaspel en gekijf, dat hun zout- en visschepen vrij door het kanaal zouden varen. Ook hier zou het hardnekkig verzet van Mechelen niet meer baten.

Wat eeuwen van processen, oorlog en veten niet hadden vermocht, zouden de gewijzigde economische en technische ontwikkeling, de uitbreiding van het verkeersnet, het graven der vermelde vaarten en het afschaffen van menig tolrecht en hinderlijke barrelen, het belang der stapelrechten totaal wijzigen en ze van geen economische waarde meer maken.

Wanneer Keizer Jozef II bij decreet van 10 maart 1785 het Mechels stapelrecht ophief, heeft dat dan ook geen beroering verwekt. Het had zichzelf overleefd.

HEFFEN

Van het bolwerk, de kaaïen en de ketting is niets gebleven, zelfs de oude brug is verdwenen. Op de Zenne varen geen pleyten of plat-boomde schuiten meer. Vredig sluimert het dorp in bezonken rust en peiselijke vrêe. Alleen een vage herinnering waart om deze plaatsen of vervliedt in het gefrazel der populieren. En nochtans was de ketting van Heffen eens eeuwen lang een harde realiteit. En geen andere ketting heeft in de geschiedenis een zulkdanige rol gespeeld zoals de ketting over de Zenne.

Sic transit gloria !

Jos DE KEERSMAECKER
20 mei 1974

LITERATUUR

- David J. - Geschiedenis van de stad en de Heerlijkheid van Mechelen - Leuven, 1854.
De Azevedo - Oudheden de rstad ende Provincie van Mechelen, enz. - Leuven - 2 j. In 18e.
Gachard - Rapport sur les documents Concern. l'Hist. d. I. Belgique qui existent à Dyon et à Paris.
Gootens R. - Chronycke van Mechelen.
Dr. A. Foncke - Mechelen contra Brabant. I. Een historisch spotticht. E.S.B. XXI 79. 1938.
Kan. Dr. J. Laenen - Geschiedenis van Mechelen tot op het einde der middeleeuwen. Mechelen z.j.
Kan. Floris Prims - Geschiedenis van Antwerpen, III - 6e Bk.
 Antverpiensia - 1928 - De Antwerpse zoutkwestie
 " 1928 - Onze vishandel
 " 1935 - Het Bolwerk te Boom
 " 1936 - De ketting te Heffen I & II
 " 1936 - Het Groot-stedenproces
 " 1942.
Mertens & Torfs - Geschiedenis van Antwerpen - II & III.
Dr. Vaast Steurs - Mechelen onder de Graaf van Vlaanderen - G.v.M. 1942. — De ketting van Heffen - G.v.M. 1942.
Remmerus Valerius - Chronycke van Mechelen.
Van Doren P.J. - Inventaire des archives d. I. ville de Malines, I (Mechelen 1859).
Van Balberghe J. - De ketting van Heffen, getypt H.S. — De ketting van Heffen - G.v.M. 1953.
Van Gestel C. - Historia Sacra et profana, archief Mechelen, dl. I - 96-97 - 1725 - in-fol.
 Recueil des Ordonnances de la Belgique - 2e serie - t II - III.

REISBUREAU

Mondial Tours

MARCEL DE REYS & ZN

Kapellebaan 66 - 2931 LEEST

(500 m van brug Kapelle-op-den-Bos)

Tel. (015) 714 76 en 717 82

Verg. A 1235

staat tot uw dienst voor reizen :
 per vliegtuig - trein - boot - autocar
 eigen wagen
 verhuring appartementen
 bespreking van hotels
 groepsreizen

Agent van :

Airtour, Centrair, Suncomfort,
 Sunair, Yougotours, Britour,
 Centratours, Apartair, Immotours,
 Navytour, P & O lines, Transair,
 Europatours, Europabus, Escotours,
 KD Lines, Ten Bel, Flamingotours,
 Succestours, Romaniatours,
 Autotour, enz...

Autocars van 17 tot 50 pl.

Brochures GRATIS op verzoek verkrijgbaar.

DE KAPEL VAN O. L. VROUW TEN DOORN TE HEFFEN

GESCHIEDENIS VAN HET BEELD EN DE KAPEL

Te Heffen, het Zennedorp, staat de mooie kapel van O.L.Vrouw ten Doorn. De naam vindt wellicht zijn oorsprong in het feit dat er voorheen en nog heden rondom de kapel doornstruiken stonden, wier witte bloesemtrossen in de meimaand de omgeving vol geur balsemden. En de traditie verhaalt dat het beeldje aldaar in een doornstruik gevonden werd. De kapel is gelegen links langs de heirweg Heffen-Heindonk in de nabijheid van het kasteel der familie Verschuieren. Wanneer de eerste kapel gebouwd werd is niet met zekerheid gekend. Reeds in hetbegin der jaren 1500 schijnt er een houten Mariabeeld ter verering gehangen te hebben aan een meidoornboom nabij de plaats der huidige kapel. Er ontstond een algemene en levendige godsvrucht onder de gelovigen tot dit beeld. Reeds in 1614 bestond er een kapelleke. De rekeningen der parochiekerk van dit jaar vermelden hieromtrent kosten voor herstelling en onderhoud.

Deze kapel werd in 1643 afgebroken en door een nieuwe — de huidige — vervangen, dank zij de milddadigheid van de weled. heer Crétien Van Laethem, heer van Légies, en van zijn huisvrouw Catharina Egels de Schiervelde, grondeigenaars te Heffen, en burgemeester der stad en provincie Mechelen. Gedurende de verbouwwerken werd het beeldje in de parochiekerk ondergebracht. Maar reeds de 8 september van hetzelfde jaar op de feestdag van Onze-Lieve-Vrouw Geboorte met grote plechtigheid naar de nieuwe kapel teruggedragen.

De kapel staat op een verhoogde berm. Wellicht om geen gevaar te lopen van de toen nog gevaarlijke Rupel. Alhoewel deze reeds omtrent 1300 volledig ingedijkt was, bleven de watersneden steeds de eeuwen door rampspoedig en ellende zaaien. De **Wielspuiten** tussen Hooiendonk en Heindonk bewijzen zulks. De kapel staat, beter gezegd, stond aan het kruispunt van de baan Heffen-Heindonk, de kapellekens (voorheen de Brusselse straat) en de Grote Mierstraat. Ik zegde stond, want nu bevindt ze zich een 50-tal meter van dit kruispunt, doordien de baan Heffen-Heindonk in 1913 werd verlegd.

De kapel stond in een mooie omgeving. Langs de zuid- en ooskant van het park van het kasteel, gebouwd in 1830, met zijn majestueus geboomte. Langs de andere zijden, de vruchtbare akkerlanden en weelderige weiden. De kapel staat er nu wat vereenzaamd. Maar weldra zal dit veranderen. De paar huizen tussen de steenweg en de kapel zullen weggebroken worden en een klein park wordt op die plaats aangelegd. Zo

zal de kapel haar passende omgeving krijgen waarop ze ten volle aanspraak mag maken. Omtrent de jaren 1905 hadden de muren en het schaliëndak enige herstelling nodig. Ook de heuvel was door de kinderen fel beschadigd. Dank zij de heer G. Verschuieren, eigenaar van het nabijgelegen kasteel en van E.H. Van Leeuw, toen onderpastoor te Heffen, werd de heuvel omringd met een muurtje van 1 m hoog door metser M. Feremans & Zonen. Rondom de kapel werd een mooie rode vloer gelegd met een breedte van nagenoeg 2 m. De vier trappen om de kapel te bereiken werden eveneens in orde gebracht. Dit alles was mogelijk door de vrijgevege steun van juffrouw de Meester van Heindonk.

De oude bouwtrant, Brabantse Renaissance bleef behouden. De kapel is zeer mooi, zowel van binnen als van buiten. Het altaar der H. Maagd is in witte steen en de sculptuur is merkwaardig. Een dubbele glazen deur sluit dit altaar af van het schip der kapel. Zeer waarschijnlijk zal de kapel als monument geklasseerd worden. De onderhandelingen hiervoor staan op goede voet.

KERKELIJKE FONDATIES EN VERERING VAN O.L.VROUW TEN DOORN

Een bewijs van de levendige godsvrucht tot O.L.Vrouw ten Doorn in deze eeuwen, bewijst de fondatie van een wekelijkse mis in de kapel ten jare 1681, gesticht door de weduwe van Chrétien van Lathem.

«In den naem des Heere Jesu Christi. Amen. «Condts en kennelijck sy een iegelijksche, dat «op heden, den 23 april 1681, is gecompareert «voor mij Notaris ende inde presentie van de «getuyghen naer genoempt, de edele Vrouwe «Catharina Egels van Schiervelde, geadsisteert «ende voor soo vele des noot synde geauthori- «seert van den Edelen Mter Peeter Grijsse van «Valckkesteyn, ridder heere van Viscée, ende «tegenwoordig borghemeester deser stadt en «provincie van Mechelen, hare man ende Mom- «boir, welke vrouwe comparante heeft verclaert, «sy siende den grooten iever ende devotie die «de gemeynthe van Heffen, endie die van de om- «liggende dorpen toonen van de heilige Maget «ende Moeder Godts Maria in het **Capelleken** «**ten Doornen**, gestaen onder de voorschreven «dorpe van Heffen op de herbane naer Heyn- «donck, doen opbouwen bij nu wijlen den edelen «heere Christiaen van Lathem, heere van Légies, «ende oock in syn leven borghemeester der «voorschrevene stadt en provincie van Meche-

«len, haer Vrouwe comparante iersten man «saliger, ende in welck Capelleken denselve «heere en sy comparante naer desselfs doot «alle Vrijdaeghe hebben doen celebreren eene «wechelike misse, ter eere Gods ende alder-«heiligste Maget Maria, syne ghebenedyde «Moeder, met intentie van die te besetten, ten «eynde deselve misse 't allen tijde soude mo-«ghen continueren ende ghedaen soude moghen «worden, hetwelk nogtans in het leven van voor-«schreve hare iersten man nieten is geschiet ; «oversulx willende sy comparante den wille «ende intentie vanvoorschrevene heere hare «iersten man tijdelijck ende aleer sy oock van «de doot werde verrast, uitwerken ende tot «effect brenghen, soo bekent sy tot het ver-«voorderen van de voorschreve devotie ende «ten eynde de misse hier boven vermeldt alle «Vrijdaeghen ten eeuwighen daeghen soude «worden gecelebreert, gheconstitueert te heb-«ben ende te constitueren bijdese eene erfe-«lijke rente... op last van alle vrijdaeghen, soo «voorseyt is, ten eeuwighen daeghen in het «voorschrevene Capelleken te volbrengen, ter «eere Godts en syne ghebenedyde moeder, en-«de tot laeffenis van sielen van haren iersten «overleden man ; Item van haer comparante, «ende van haren tegenwoordigen man, deser «weirelt overleden synde, eene misse ende de-«selve geeindicht synde te lesen de psalm «**De Profundis**» met de gewone oratie voor de over-«ledenen». (ondertekend) P. Verhulst, not. publ.

Deze mis werd gecelebreert tot het jaar 1797, wanneer de kapel door de Franse Republikeinen gesloten en de fondatie vernietigd werd.

Tijdens de Beloken tijd heeft volgens zeggen E.H. Ceuppens, pastoor te Heffen, veiligheids-halve het beeldje verborgen, zeer waarschijnlijk in zijn schuilplaats op Hooiendonk, en dan op het kasteel Backx-De Meester. Bij de afkondiging in 1803 van de godsdienstvrede door Napoleon, werd het in de dorpskerk geplaatst, alwaar het verbleef tot in 1817. In dit jaar werd het in luisterrijke optocht terug naar de kapel gebracht, die dank zij de milde steun der parochianen, uit haren vervallen staat kon hersteld worden. Ter herinnering hiervan geschiedt nog steeds de jaarlijkse processie tijdens de septembermaand. Dit gebeurde op 8 september. Om 9 uur verliet men in stoet de parochiekerk onder de toeloop van vele bedevaartgangers. Men plaatste het beeld weder op zijn altaar en een plechtige mis werd gezongen.

Tot 8 september 1840, feestdag van O.L.Vr. Geboorte werd in de kapel een mis gelezen met een preek in open lucht. Hierna werd het beeld in processie naar de dorpskerk gebracht, waar nog een plechtige mis om 9 uur werd opgedragen. Na het lof werd het beeld terug naar het heiligdom gebracht.

Na 1840 bleef dezelfde traditie bestaan. Het beeld bleef tot na het lof in de kerk tentoongesteld. De maandag van Heffen-kermis werd in de kapel een H. Mis gelezen, die eertijds met O.L.Vrouw Geboorte gebruikelijk was.

Pastoor Lintermans beschrijft in 1724 de plechtigheid die dan plaats greep.

«In festo Nativitatis B.M.V. est statio R.R. Paptrum Capucinatorum. Primum Sacrum fit ab ipsis in sacello spinarum hora bm. Finito sacro, pastor solemniter defert imaginem divæ Virginis ad Ecclesiam parochialem et in summo Sacro a R.R. Patribus habetur Concio. Finitis Laudibus vespertinis denuo processionaliter imago divæ Virginis ad sacellum Spinarum in quo tunc canitur aliquis hymnus divæ Virginis». (A.A.).

Tot onlangs werd het beeld 's zondags vóór 8 september, feestdag van O.L.Vrouw, na de vroegmis door de pastoor samen met enkele gelovigen, onder het zingen van de litanie der H. Maagd en het bidden van de Rozenkrans, naar de kerk gehaald. Alhier werd dan de ganse week om 8 uur een mis ter ere van O.L.Vrouw ten Doorn opgedragen, en zeer talrijk bijgewoond. Op de zondag na 8 september werd dan het Mariabeeld, gedragen door de Maagden van O.L.Vrouw, terug naar de kapel gebracht. Vroeger was dat na het lof, dat nu afgeschaff is. Heden gebeurt het na de Hoogmis. Bijna gans de bevolking ging met die processie mee, eveneens de schooljeugd en de beide fanfares. Ook een sterke groep bedevaarders van de Sint-Andriesparochie te Antwerpen stapte mede vooraan. Driehoekige bedevaartvaantjes en devotiesantjes waren te koop. De talrijke menigte stond vóór de kapel samengedrumd en luisterde naar de preek van een pater Minderbroeder uit Mechelen. Na het sermoen klonken een paar Marialiederen : «Te Lourdes op de bergen» of «O maagd, zo rein zo schoon», en werden begeleid door de flinke muzikanten. De weg van de kerk tot aan de kapel was bestrooid met wit zand en bloemen en de huizen bevlagd ; voor de vensters stonden bloemtuilen en brandende kaarsen.

Nadat het beeld terug op zijn plaats in de kapel was gebracht ging de menigte naar huis. De bedevaarders van Antwerpen gingen terug tot in het dorp, waar Mr G. Verschuere zijn medeparochianen vergastte op koffie met krentenbrood of koeken. Mr G. Verschuere had enkele jaren te Antwerpen verbleven toen zijn zuster en schoonbroer het kasteel bewoonden. 's Maandags na 15 oogst, 2e kermisdag, werd er om 8 uur, nu om 9 uur in de kapel een mis opgedragen, die vroeger op O.L.Vrouw Geboorte gebruikelijk was.

De kapel heeft, reeds gezegd, een merkwaardig Maria-altaar en kerkstoelen. Een kwartier vóór de mis aanvangt roept het klokje der kapel

de gelovigen ter plaatse. De kapel heeft een mooi torentje met een helderklinkend klokje.

Gedurende de meimaand wordt elke zondag de Rozenkrans gebeden van 1 tot 2 u. en van 5 tot 6 u., met telkens vele aanwezigen. Volgens een mededeling van E.H. pastoor Valvekens, zal er voortaan gedurende de meimaand, wekelijks een mis gelezen worden in de kapel. Met de processie ter gelegenheid van kermis-zondag na 15 augustus en met H. Sacramentsdag is er een halte der autobuslijn aan de kapel en wordt er gezegd met het H. Sacrament.

Een sodaliteit of confrerie van O.L.Vrouw ten Doorn heeft er niet bestaan.

DE STILLE BEGANKENIS EN DEVOTIE

Vele inwoners van Heffen en van nabijgelegen dorpen komen naar de kapel om O.L.Vrouw te bedanken of om hare voorspraak af te smeken voor alle noden van dit leven. Velen doen dit negen achtereenvolgende dagen : een noeven.

O.L.Vrouw ten Doorn wordt echter bijzonder aanroepen door de toekomstige moeders voor een gelukkige bevalling of tegen... de onvruchtbaarheid. Hun innige wens is, zoals de bedevaarders te Laken zeggen :

Onze Lieve Vrouw van Laken,
laat ons een kindeke maken.

Niet te grof en niet te fijn,

Maar zoals een kindeke moet zijn.

Nu slikken ze pillen om er geen te krijgen !

Zoals trouwens voor de beewegen tegen het «beddepissen» wordt meestal 's nachts, 's avonds laat of 's morgens zeer vroeg de beeweg verricht, drie dagen achter elkaar. Als het uur der verlossing nadert, gaan drie familieleden van de zwangere vrouw de beeweg doen in haar plaats. De vrouw zelf moet vooraf de beeweg doen en de boete onderhouden, 9 dagen lang, een bezoek brengen aan de kapel ofwel eens negen maal achtereen de weg afleggen van de kerk naar de kapel. De beeweg moet ook stilzwingend geschieden. Men gaat 3 maal rond de kapel, offert een paar geldstukken en gaat in stilte naar huis.

Voorzeker berust deze devotie tot O.L.Vrouw ten Doorn, voor wat de «onvruchtbaarheid» betreft op de theorie der «sympathie», het sympathieverschijnsel, een primitief volksgeloof, zoals dit het geval is met de verering van de H. Blasius tegen «blazerus» te Blaasveld, Sinte Lucia (lat. lux = licht) voor de ogen, o.a. te Heindonk. Zo is de doornstruik, symbool der «onvruchtbaarheid» en «Similia similibus curantur».

WONDERE GEBEURTENIS

Vele gunsten schijnen verkregen te zijn door de voorspraak van O.L.Vrouw ten Doorn.

Van een wonderbare geschiedenis wordt gewag gemaakt en Mgr. Cruysberghe gaf er vóór 1940 een relaas van in het weekblad «De Boer».

Het dochterke van het nabijgelegen kasteel had de vrome gewoonte regelmatig met bloemen uit de hof, het Mariabeeld in de kapel te versieren. Het meisje werd echter ziek en stierf. De moeder van het kind zette deze devote gewoonte van haar dochterke voort. Op zekere dag, dat ze weer bloemen bracht, dacht ze aan haar geliefd kind en begon overvloedig te wenen. Ze zuchtte en door haar tranen heen zegde ze : «Maar Lieve Vrouw, waarom hebt ge onze gebeden en smekingen niet verhoord, om ons bemind kind te genezen?».

Toen hoorde ze een stem. Het was de stem van haar kind en vernam de volgende vertroostende woorden : «Mama, ge moogt niet meer wenen, want ik ben nu zeer gelukkig».

Tot daar ongeveer het relaas.

HET BEDEVAARTVAANTJE VAN O.L.VROUW TEN DOORN

Em. Van Heurck in «Les Drapelets de Pélérinage» p. 192 en 522, gaf reeds een beschrijving van het driehoekig bedevaartvaantje.

Voorzijde : van rechts naar links de kleine kapel van Heffen, opgetrokken in rode baksteen met speklagen en omlijstingen in witte zandsteen. Ze is gebouwd op een verhoogde berm en enkele treden leiden naar de ingang van het heiligdom met driehoekige puntgevel en een rond- of roosvenstertje boven de ingang. Op het uiterste van de linkergevel, laat een smal, langwerpige venster wat schaars licht binnen, daar waar zich het altaar bevindt. Een klein klokkentorentje bekroont het dak. Een steen boven de ingang draagt het jaartal 1643. Het beeldje zelf staat in openlucht opgesteld ter verering van een ganse menigte pelgrims, die toegesproken wordt door een bruine pater.

Onderaan langs de linkerkant het opschrift : **Kapel van O.L.Vrouw Ten Doorn te Heffen bij Mechelen.** Langs de rechterkant onderaan : een geschiedkundige uiteenzetting in 6 lijnen tekst.

Keerzijde : van rechts naar links : een nis met het beeld van O.L.Vrouw van Heffen, aanleunend tegen een meidoornboom en ondersteund door een konsool in vorm van een engelenhoofd. De Maagd draagt het kind Jezus op haar rechterarm en is getooid met een kleed in vorm van een wijde boezelaar, versierd met borduurwerk en met een blauwe mantel, begaasd met een lang vool van witte tulle, eveneens versierd met borduurwerk. De twee figuren dragen een kroon.

In de rechterhoek dit opschrift : «O.L.Vrouw Ten Doorn, zegen degenen die U aanroepen».

Chromolitografie van begin XXe eeuw met omboording. H. 220 - B. 340 - Geen naam van ontwerper of drukker.

Em. Van Heurck vermeldt een tweede specimen en is ongeveer hetzelfde als het voorgaande.

Het geeft ook een afbeelding der kapel, gebouwd in 1643, met op gans de achtergrond een bos en vlak achter de kapel een grote boom die gans de bovenhoek van het vaantje vult.

Het is een simili-gravure gedrukt in blauwe toon, met rode arabeske boord rondom. H. 190 - B. 305. Geen naam van tekenaar of drukker.

HET DEVOTIESANTJE

Dubbel luik - 0,65 x 110.

Voorzijde : frontaal grote grijze en knoestige doornboom met grote groene kroon. Midden op de kroonhaals het beeld van O.L.Vrouw in «sepia». Op de hel-groene berm vóór de boom, twee konijntjes. Aan de linker kant de kapel in witte toon. Aan de rechterzijde de kerk van Heffen met er vóór drie huizen met rood pannendak. Op de achtergrond, fel groenend bos. De lucht is licht azuur getint. Onderaan het prentje een boord in lichte steen-kleur met het opschrift : «**O.L.Vrouw Ten Doorn. B.V.O.**».

Het prentje is omzoomd met een dunne rode boord. Op de 2 binnenluiken staan algemene Mariale gebeden met aflaten vermeld. Op de achterzijde van het 2e luik als titel : «**Kapel van Onze Lieve Vrouw Ten Doorn te Heffen bij Mechelen**». Verder korte geschiedenis der kapel en het beeld en besluit met de aanroeping : «**O.L.Vrouw ten Doorn, bescherm naar ziel en lichaam, al degenen die tot U hun toevlucht nemen**».

Kunstdr. G. Hutsebaut, Deurne-Antw.

Om te sluiten nog een dankwoord aan de familie Convent-Verschueren om hun zorg voor de reinheid en het onderhoud dezer kapel.

De toeristen die het **Broek** komen bezoeken mogen niet nalaten deze merkwaardige kapel te bezichtigen. Ze bevindt zich slechts 500 m van de ingang van het natuurgebied, steenweg Heffen - Heindonk.

LITERATUUR

1. **Gabriël Celis** - Volkskundige kalender voor het Vlaamse land - Gent, 1923.
2. **Jean Châliou** - Fétiches, idoles et Amulettes. II T. 1922 (S. Servais - Namur).
3. **J. Geussens** - Volksbeeweeegen voor ziekten van mens en dier. K.v.H. jg. XLI nr 3 - Verh. 392 - 1947.
4. **E. Schoutens** - Maria's Antwerpen - Lier, 1880.
5. **Em. Van Heurck** - Les Drapelets de Pélérinage en Belgique et les pays voisins. - Anvers, Buschmann, 1922.
6. **Bedevaartvaantjes uit Vlaamse Mariaoordn.** - Limb. Bijdr. Bd. 29 - Hasselt, 1961.
7. **Archief Aartsbisdom Mechelen** - Kerkarchief.
8. **Orale tradities en zegslieden.**

Jos DE KEERSMAECKER
en
Jan DE WIT

RESTAURANT ESPERO

AUG. VAN LANDEGHEMSTRAAT 67

2660 WILLEBROEK

TEL. (03) 86 85 10

Specialiteit :

PEPERSTEAK — MOSSELEN

SEPTISCHE en REGENWATERPUTTEN

WELFSELS

BETONBLOKKEN

MUURAFSLUITINGEN

enz...

BETONWERKEN

THEODOOR KERREMANS EN ZOON

STEENWEG OP BLAASVELD 23

2801 HEFFEN

TEL. (015) 153 32

**Een kommerloze vakantie
begint bij de moderne
en dynamische Kredietbank**

Vraag vandaag nog precieze inlichtingen over :

Eurocheque en Eurochequekaart
Express-Cheque
Girale loonbetaling
Automatische betalingen
Bewaring van effecten
Huren van safes

Zes garanties voor een geslaagde vakantie

KREDIETBANK

680 kantoren waarvan zeker een in uw buurt.

STANDING DOOR KWALITEIT

dat kan alleen

RODAL

P. V. B. A.

Tegelfabriek van Noord-West Brabant

MEISELAAN 52 - NIEUWENRODE - TEL. : (015) 713 59 - 714 37

met haar 4 afdelingen : — **VLOEREN**
— **SCHOUWEN**
— **CEMENTDALLEN**
— **SILEXDALLEN**

Komt ook op zaterdag- en zondagvoormiddag genieten
van onze gans vernieuwde toonzaal !

Bel Meubel

UW MEUBEL

De best gekende en goedkoopste meubelzaak uit gans de streek
20 % GOEDKOPER

LOUIS BEULLENS-HERMANS
MEHELSEWEG 264
KAPELLE-OP-DEN-BOS (Oostkant)
TEL. (015) 714 03

Drie verdiepingen toonzaal — Ingang vrij

KONTANT

KREDIET

Op aanvraag worden de cliënten thuis afgehaald,
zonder verplichtingen tot kopen

UIT SYMPATHIE

Tiny Bell

en haar orkest «SMACK»

FEESTINRICHTER : voor al uw bals en feesten,
alle inlichtingen adres BEL meubel